

Marian Piórek

"Szkoly parafialne na pograniczu polsko-ruskim (ukraińskim) w Galicji w latach 1772-1869", Roman Pelczar, Lublin 2009 : [recenzja]

Rocznik Kolbuszowski 11, 263-265

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

[Recenzja]: Roman Pelczar, *Szkoły parafialne na pograniczu polsko-ruskim (ukraińskim) w Galicji w latach 1772-1869*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, ss. 343, ISBN 978-83-7363-899-0

Książka poświęcona jest dziejom szkolnictwa parafialnego na pograniczu polsko-ruskim (ukraińskim) w okresie galicyjskim w latach 1772-1869. Trzeba stwierdzić, że Autor w tytule po raz pierwszy, jako uzupełnienie, użył pojęcia „ukraiński”, gdyż termin „polsko-ruski” raczej dotyczy wcześniejszego okresu dziejów Polski, tj. średniowiecza i nowożytności (okres staropolski). Jak pisze Autor: „Okres rozkwitu tego typu szkół przypadł na XVI i I poł. XVII w., natomiast w II poł. XVII stulecia i w kolejnym wieku zaznaczył się ich głęboki kryzys (...). Moim zdaniem – jak we wstępie stwierdza Autor - mimo, że: KEN podjęła działania na rzecz poprawy tej sytuacji, ale kwestia ta dotyczyła tylko terenów Rzeczypospolitej Polskiej, a nie Galicji, czyli terenów przejętych przez Austrię po 1772 i 1795 r. (pierwszy i trzeci rozbiór)”.

Konstrukcja formalna i rzeczowa pracy zawiera: wstęp, siedem rozdziałów merytorycznych, zakończenie, wykaz skrótów, aneksy, bibliografię, wykaz tabel, indeks miejscowości i indeks nazwisk. Pierwszy rozdział, *Uwarunkowania społeczne i polityczne rozwoju szkół parafialnych*, stanowi historyczno-faktograficzne wprowadzenie do właściwej problematyki badań nad dziejami szkół parafialnych, szczegółowego opisu i prezentacji uzyskanych wyników poznawczych przedstawionych w kolejnych rozdziałach. Autor określił w nim obszar pogranicza, strukturę narodowościową ludności i politykę oświatową władz austriackich, która niewątpliwie miała decydujący wpływ na szkolnictwo ludowe w Galicji. W rozdziale drugim Autor przechodzi bezpośrednio do

przedstawienia sieci szkół parafialnych obrządku rzymskokatolickiego, wyjaśnienia skomplikowanego procesu przemian w dwóch wyodrębnionych podokresach tj. w latach: 1772-1818 i 1819-1869, stosunku władz kościelnych i świeckich i określenia miejsca tego typu szkół w obowiązującym systemie szkolnictwa ludowego. Podobne procesy i zjawiska dotyczące szkół parafialnych obrządku greckokatolickiego przedstawione zostały w rozdziale trzecim.

Rozdział czwarty obejmuje takie zagadnienia, jak: kadra nauczycielska szkół parafialnych obrządku rzymskokatolickiego i greckokatolickiego. Tekst oparty jest o szczegółową analizę źródeł i opracowań, zarówno lokalnych, regionalnych, jak i ogólnopolskich. Zawiera również zestawienia (tabele) duszpasterzy i ich pomocników, a także ich kwalifikacje intelektualne i moralne. Określa też pozycję społeczną i sytuację materialną uczących. Rozdział piąty ujmuje problematykę społeczności uczniowskiej zarówno w szkołach katolickich, jak i greckokatolickich, a także szczegółowe tabele (frekwencja, ilość uczniów) dotyczące wszystkich prawie przygranicznych (podział narodowościowy w Galicji) dekanatów.

W przedostatnim, szóstym rozdziale Autor podjął się dość szczegółowej analizy procesu nauczania i wychowania w szkołach parafialnych (katolickich i greckokatolickich). Chodzi tutaj zarówno o proces dydaktyczno-wychowawczy, jak i nauczanie tzw. niedzielne. Obowiązywały wówczas programy nauczania zarówno w szkołach trywialnych, jak i parafialnych (łacińskich, unickich), a ich głównym elementem była nauka katechizmu. Autor bardzo trafnie przytoczył tutaj słowa ks. Waleriana Kalinki, historyka i publicysty, przedstawiciela krakowskiej szkoły historyków: „Nauka w szkołach parafialnych, nie wychodząc z obrębów jej zakreślonych, usposobi lud ten do poznania i pełnienia zasad swych powinności, zapozna go z przeznaczeniem człowieka, otworzy mu wśród przykrości życia w religii prawdziwe źródło pociechy i zaspokożenia i zapobiegać będzie ubolewania godnym skutkom niewiadomości, prostoty i łatwowierności”.

Ostatni rozdział siódmy poświęcony jest bazie lokalowej szkół parafialnych (łacińskich i cerkiewnych); nazewnictwo, stan bazy i wygląd zewnętrzny i wewnętrzny budynków szkolnych. Jak Autor podkreśla, stan budynków przeznaczonych na cele edukacyjne nie uległ większym zmianom, porównując zarówno okres staropolski, jak i galicyjski. Zachowały się bardzo ciekawe nazwy obiektów z tego okresu: „organaria”, „bakalaria”, czy z j. łac. „domus magistra scholae”. Bardzo ciekawe sugestie i wnioski zawarł Autor w zakończeniu tej pracy, uzupełniając je w aneksie szczegółowymi tabelami, dzieląc zawarte w nich dane statystyczne na

poszczególne dekanaty i miejscowości. Bardzo szczegółowa jest też bibliografia, wykaz tabel oraz indeks miejscowości i nazwisk.

Opracowanie to i zawarte w nim informacje stanowią niezwykle interesujący i cenny przyczynek do poznania całości dziejów i problematyki kształtowania oraz rozwoju szkolnictwa parafialnego na Podkarpaciu. Wprawdzie Autor opisał tylko niewielki okres tych dziejów, ale mało znany dotychczas w literaturze naukowej i prawie jeszcze nieopracowany. W pracy niniejszej znalazłem tylko 4 wzmianki o szkole parafialnej w Spiach, najdalszej parafii oddalonej od siedziby dekanatu Głogów, a brak danych o graniczącej z Sokołowszczyzną (zaliczoną do woj. ruskiego w okresie staropolskim) parafii Raniżów.

Recenzowana praca opatrzona jest adekwatnymi i nader wzbogacającymi treść pracy – jak wspomniałem – aneksami. Poszerzają one znakomicie warstwę źródłowo-faktograficzną. Głębsza analiza tych danych dostarcza wiedzy o dynamice, kierunkach rozwoju szkolnictwa parafialnego, a następnie ludowego. Praca ponadto zawiera niezwykle bogatą podstawę źródłową, szczególnie archiwalną, rękopiśmienną, drukowaną, a szczególnie dla mnie historyka-regionalisty interesującą publikację A. Zaparta, *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie krakowskim od XVI do XVII wieku*, Lublin 1983. Natomiast brak jest pozycji tegoż autora: *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie sandomierskim w XVI-XVIII wieku*, mps, w zbiorach Biblioteki KUL, Lublin 1976 r. i M. Piórek, *Dzieje szkolnictwa parafialnego, ludowego, powszechnego i podstawowego w pow. kolbuszowskim (XVI-XX w.)*, Kolbuszowa - 2008. Zapewne te opracowania uzupełniłyby luki w przedstawionych przez Autora zagadnieniach dotyczących szkolnictwa parafialnego w raniżowskiej parafii. Dzięki bogatemu zapleczu źródłowemu, dużemu zasobowi materiału faktograficznego i informacyjnego, dojrzałemu podejściu badawczemu powstała nader wartościowa i bardzo cenna praca i pięknie wydana praca.